

БОРКО Т.М., кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ІДЕЙНО-ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА БАГРЯНОГО

У середині ХІХ ст. постать Т. Шевченка вийшла на перший план як історичного та політичного діяча. Про себе він сказав: «Історія мого життя є частиною історії мого народу». Вчені твердять, що на його місці можна було б сказати: «Історія мого життя є історією воскресіння мого народу». З такою думкою можна погодитися, якщо згадати, що в той час царський уряд, проводячи жорстоку асиміляторську політику щодо України, вважав, що з Україною як історичним явищем уже покінчено, що вона є складовою частиною Росії. Проте Т. Шевченко був безкомпромісним у своїх поглядах на історію і культуру українського народу [12].

Т. Шевченко – це, безумовно, визначальна постать для української літератури. Ставлення конкретного письменника до художнього доробку та самої постаті Кобзаря значним чином зумовлює його місце в літературному процесі, допомагає окреслити його індивідуально-мистецьку своєрідність. Тому спробуємо окреслити деякі особливості ідейно-художньої концепції І. Багряного співвідносно до сприйняттям ним спадщини Т. Шевченка.

Маючи величезні задатки громадсько-політичного діяча, про що свідчить вплив Т. Шевченка на кирило-мефодіївців, він зумів реалізувати свій величезний духовний потенціал через свою мистецьку, передусім поетичну творчість. І в цьому вчені вбачають найбільшу загадку його феномену.

Т. Шевченко вивів українську культуру на вищий щабель розвитку, сміливо підкреслюючи її національну самобутність. Це було тим важливо, що в тодішніх несприятливих умовах українська культура і, зокрема, українська література могли стати лише провінційною складовою “загальноросійської” літератури або

літературою “для хатнього вжитку” (до цього в свої пізні роки схилився навіть М. Костомаров) [12].

Розуміння Т. Шевченка, як полум’яного “революціонера-демократа”, сформувалося в І. Багряного ще в атмосфері українського літературного процесу 1920-х рр., коли він дебютував як поет. Юрій Шерех, аналізуючи збірку поезій “Золотий бумеранг” (значну частину якої склали ранні твори), підкреслював цей вплив: “Золотий бумеранг” показав, що над поетом більше, ніж здавалося, тяжіє традиційна романтика; він її систематично перевертає, перекидає, але перевернення не завжди означає визволення... Просте слово і Шевченко підтримують поета на його шляху” [13].

М. Сподарець зазначав, що найяскравіше ставлення І. Багряного до Т. Шевченка виявилось в його полеміці з Д. Донцовим. Мається на увазі стаття ідеолога “інтегрального націоналізму” 1958 р. “Шевченко і прогресисти”, що увійшла до книги “Незримі скрижалі Кобзаря”, де піддавалася критиці поезія І. Багряного “Канів” (1927) (в одному ряду із П. Кулішем, М. Рильським, С. Єфремовим, М. Грушевським, Д. Чижевським та іншими) [9]. Ось що писав Д. Донцов: “У Багряного – Шевченко це забута постать, “його доба” минає разом з “задрипаними хуторами”; нова доба, що прийшла, “зрушить з злиднів” бідного українського хлібороба. Поет вмер – в добу “індустріалізації”, електрики, машин, урбанізації. “Симфонія” матеріального і матеріялістичного “прогресу” заглушить слово пророка, а на місці його пам’ятника здвигнуть елеватор. Шевченко вже своє “відспівав”, а виворожуваний ним з давнини вік козацтва – “пропав”. Не сурма козацька має об’єднати Україну, а “мотор” більшовицький, який поведе її “в новий день” [6].

Ім’я автора “Канева” потрапило до статті “Шевченко і прогресисти” як відгук на суспільно-політичні погляди І. Багряного, що різьче контрастували з доктриною “інтегрального націоналізму” Д. Донцова. М. Сподарець висунув обґрунтоване припущення, що Д. Донцов побачив натяк на себе в образі слідчого Донця з роману “Сад Гетсиманський” – одного з найконтроверсійніших персонажів І. Багряного, якщо взяти до уваги всі обставини та причини “вербування” і несподіваної “реабілітації” цього слідчого головним героєм твору Андрієм Чумаком [9].

І. Багрянний увійшов до літератури в середині 1920-х рр., коли питання ставлення до Т. Шевченка та його творчої спадщини було не

лише суто академічною справою, а справою суспільно-політичної та навіть класової боротьби. Найяскравіше таке ставлення до Кобзаря тодішньої комуністичної влади відбито в збірці статей В. Коряка “Боротьба за Шевченка”: “Шевченко не мужик, Шевченко – інтелігент. Це зробилося провідною “глибокою” ідеєю “доцільного” шевченкознавства за часів Центральної Ради. (...) А тепер українські наукові кола завзялися за таку важливу, але припинену чи одсунену революцією справу” [7]. Отже, будь-яке дослідження творчості Т. Шевченка, яке виходило за межі офіційної марксистської формули “Шевченко – мужицький поет”, заздалегідь підпадало під визначення контрреволюції. Скажімо, відомі нападки Дмитра Карамазова на адресу “іконописного батька Тараса” в романі “Вальдшнепи” М. Хвильового є лише стислим викладом статті В. Коряка 1922 р. “Ліквідація культу Шевченка” [7]. І тому стає зрозумілим, що “провина” Т. Шевченка, на думку цього персонажа, полягала передусім у тому, що Україна “в сьогоdnішньому вигляді з своїми ідіотськими українізаціями в соціальних процесах виконує тільки роль тормоза” [11]. Загальновідомо, про які “соціальні процеси” йдеться у творі. Саме тому і піддавалися В. Коряком жорсткій критиці представники українського академічного шевченкознавства С. Єфремов, А. Ніковський, М. Плевако та інші “українофіли-просвітяни” [7], тому і закликав він до ліквідації “культу Шевченка”: “Культ Шевченка лишається непорушним серед українських наукових кіл. Ми вважаємо його “недоцільним”. Ми люди іншої доби, ніж Шевченко, і не в його беремо наказ і науку, нові гасла і нові провідні думки. Що правда, ми знаємо, що наші гасла, невідомі Шевченкові, є як раз утіленням його бажань, бо вони є одстоюванням реальних інтересів його класи, котрій Шевченко ніколи не зраджував” [7].

Образно-смісловий комплекс Т. Шевченка в І. Багряного невід’ємний від ідеї України. Для письменника важливим є наголошування на Шевченковій “простоті” та “народності”, сприйняття його саме як пророка-месії: “Цей великий пророк і апостол українського національного відродження, бувши борцем і мучеником за українську національну ідею, одначе не був націоналістом в розумінні тих, хто нині намагається втягти його до своєї політичної корпорації. (...) Першим великим носієм української національної ідеї в новітній нашій історії є Шевченко. Не той, всіма

фальшований, кожним на свій кшталт, а справжній. Не “націоналіст”, чи “комуніст”, чи “соціаліст”, чи “монархіст” Шевченко, а Шевченко – народний революціонер” [3]. Відкинувши суто класовий підхід соціологічного літературознавства 1920-х рр., І. Багряний підносить Шевченка як носія ідеї революційного бунту, що закликав “гострити сокиру”. Цю здатність українців до бунту, анархічну стихію І. Багряний вважав однією з найістотніших рис української ментальності, що є запорукою здобуття Україною незалежності (в поемах “Вандея” та “Гуляй поле”).

Про те, що творчість Т. Шевченка асоціювалася у молодого поета саме з такими думками і водночас викликала “шкідливі націоналістичні” почуття, І. Багряний “зізнавався” ще під час слідства 1932 р.: “Надмірне колись бунтарство і волелюбство автора – ось ґрунт, на якому вони вирости. (...) Пізніше ці “чутства” живилися й міцніли на клясичних зразках. Читаючи і шануючи Маркса, автор захоплювався і любив Уітмена, Огюста Барб’є (цього поета-бунтара), Шевченка (і головне – його бунтарські речі, такі як “Кавказ”, “Єретик” тощо – що найменше мають в собі від національного, і найбільше від бунтарства, стихійного гніву), і інших – усіх подібних, яко поет подібної вдачі, любив їх найбільше і шанував, і живився з них” [4].

Саме це приваблювало у Т. Шевченка молодого поета, і саме такий тип героя ми побачимо в прозових творах І. Багряного. В. Мельник недарма визначав тип героя романів “Тигролови” і “Сад Гетсиманський” (за класифікацією М. Шлемкевича) як “шевченківський” [8].

І в час творчого становлення, і в еміграції І. Багряний завжди шанобливо та з повагою ставився до Кобзаря, що навіть стало приводом для звинувачень письменника в “несерйозности”, “вульгарности”, “претенсійности” та “зайвій розв’язности” [5], зокрема за таку фразу: “Я визначив собі шлях українського письменника – той, що начертаний великим Шевченком” [2]. І. Багряний постійно відчував спільність своєї біографії з долею Кобзаря: художник за основним фахом, він зазнав репресій через свої національно й соціально спрямовані поезії.

Список використаних джерел:

1. Багряний І. Буйний вітер: Роман. Кн. Перша “Маруся Богуславка”. – Мюнхен, 1957. – 423 с.

2. Багрянний І. “Золотий бумеранг” та інші твори. – К.: Рада, 1999. – 680 с.
3. Багрянний І. Національна ідея і “Націоналізм” // Багрянний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. – К.: Смолоскип, 1996. – С. 56 – 65.
4. Багрянний І. Свідчення І. Багряного слідчому Державного Політичного Управління УСРР т. Герсонському / Підготовка текстів до друку Н. Миронець // Розбудова держави. – 1995. – № 1. – С. 61–64; № 2. – С. 16–29.
5. Бойко Ю. Куди йдемо? // Бойко Ю. Вибрані праці. – К.: Медекол, 1992. – 382 с.
6. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства запорозького). – Торонто: Гомін України, 1961. – 232 с.
7. Коряк В. Боротьба за Шевченка. – Харків: ДВУ, 1925. – 116 с.
8. Мельник В. Типологія людини в українській прозі першої половини ХХ ст. // Літературознавство: Доповіді і повідомлення Другого міжнародного конгресу українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 213–215.
9. Сподарець М.П. Т. Шевченко у політичній та ідейно-художній концепції І. Багряного. // Шевченкіана на початку ХХІ століття: Матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої 190-річчю від дня народж. Т.Г. Шевченка 25 березня 2004 р. – Х., 2004. – 194 с.
10. Утріско О. І. Багрянний і Д. Донцов: проблема протистояння у світоглядній публіцистиці // Українська філологія: школи постаті, проблеми: Збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. – Львів: Світ, 1999, – Ч. 1. – С. 724–729.
11. Хвильовий М. Новели, оповідання «Повість про санаторійну зону». «Вальдшнепи»: Роман. Поетичні твори. – К.: Наукова думка, 1995. – 816 с.
12. Чому ми вважаємо Т. Шевченка засновником сучасної культури українського народу? [Електронний ресурс] / Портал про освіту в Київській області. – Режим доступу до порталу : <http://www.oblosvita.kiev.ua/2394/1chomu-mi-vvazhayemo-t-shevchenka-zasnovnikom-suchasnoi-kulturi-ukrainskogo-narodu/>
13. Шерех Ю. Року Божого 1946 (Замість огляду українського письменства 1946 р.) // Арка. – 1947. – № 2–3. – С. 1 – 8.
14. Шугай О. Іван Багрянний, або Через терени Гетсиманського саду: Роман-дослідження. – К.: Рада, 1996. – 480 с.